

Adisa Milić
Šejla Kadribašić

RELIGIJSKI ODGOJ U FUNKCIJI PROMICANJA INTERKULTURALIZMA U SAVREMENOJ ŠKOLI

Sažetak

Interkulturalna dimenzija savremenog kurikulumu treba da je utemeljena na ideji humanističke pedagogije, koju baštine sve tri monoteističke religije. U osnovi svake religije pronalazimo srž interkulturalnog učenja. Formiranje interkulturalnih kompetencija predstavlja zahtjevan razvojni proces kojem treba da odgovori savremeni sistem odgoja i obrazovanja. Nakon porodice, škola kao institucija predstavlja drugi najznačajniji faktor u promicanju općeljudskih vrijednosti u okviru kojih svakako možemo govoriti o njegovanju nacionalnog i kulturnog identiteta, poštovanju duhovnih vrijednosti različitih kultura i civilizacija, te poznavanju vlastite religije kao i drugih religija i njihovih različitosti unutar duhovne baštine savremenog svijeta. Savremene odgojno-obrazovne tendencije imaju za cilj implementiranje svih odgojnih ciljeva kroz integrirani kurikulum i što kvalitetniju primjenu didaktičkih praksi u procesu odgoja i obrazovanja. Religijski odgoj u tom kontekstu pruža niz mogućnosti kvalitetnog odgojnog djelovanja na pojedinca kako bi isti razvio potrebne vrijednosti, postao zdrava, izgrađena ličnost, te koristan član društva i zajednice kojoj pripada. Interkulturalne kompetencije se razvijaju i uče tokom života, tako da proces formalnog i neformalnog obrazovanja može da bude prilika za kreiranje situacija i obrazovnih sadržaja i strategija, koje mogu poticati razvoj istih. Budući da ne postoji konsenzus između teoretičara i istraživača u vezi dimenzija interkulturalne kompetencije, cilj rada je da ispita na koji način religijski odgoj može da razvija interkulturalnu kompetenciju, odnosno njene dimenzije i da ponudi neke smjernice iz nastavne prakse u kontekstu savremene škole. U istraživanju je korištena kvalitativna metodologija i dobijeni rezultati daju značajne smjernice za bolje razumijevanje razvoja interkulturalne kompetencije u nastavnom procesu.

Ključne riječi: multikulturalizam i interkulturalizam, interkulturalna kompetencija, religijski odgoj, nastavnik, savremena škola.

Teorijsko polazište istraživanja

“Prisutnost vjerskog odgoja i obrazovanja unutar školskog kurikulumu čini se neizostavnom za postizanje temeljnih odgojnih ciljeva koji se predlažu u novijim smjernicama za školsko odgojno-obrazovno djelovanje.”
(Ružica Razum)

„Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju nastoji razviti nove, tolerantnije oblike ponašanja, koji će uključivati promjene u svijesti i stavovima, a najveću mogućnost za promjene navedenih oblika ponašanja vidimo u školi u kojoj se formira obrazac društveno poželjnog ponašanja, s obzirom na to da je škola jedan od prvih društvenih autoriteta s kojima se susrećemo i u kojoj učimo navedene obrasce ponašanja, a poslije ih s više ili manje konformizma prenosimo u društveno okruženje“, riječi su intervjuisanog nastavnika o tome kakvo je njegovo viđenje interkulturalizma u kontekstu savremenog sistema odgoja i obrazovanja. Ninčević (Ninčević, 2009: 75) navodi da „interkulturalnost treba da je jedna od bitnih odrednica vjerskog odgoja, kako bi vjeronauk mogao doprinijeti odgoju budućih europskih naraštaja“, a da bi se to ostvarivalo u pedagoškoj praksi, Hrvatić (Hrvatić, 2007: 249) navodi da su „preduvjeti za djelovanje interkulturalne odgojne zajednice otvorena škola i sukonstrukcija školskog kurikulumu“. Dalje,

Razum (2007) smatra da je „za ostvarivanje interkulturalnog obrazovanja, tj. radi ostvarivanja miroljubivog suživota nezaobilazan vjerski odgoj i obrazovanje“ (Razum, 2007: 870). Ako se osvrnemo na samu podjelu zadataka u nastavnom procesu koji obuhvataju odgojne, materijalne/obrazovne i funkcionalne ciljeve, te odgojne vrijednosti koje u sebe uključuju lične, općeljudske i socijalne vrijednosti, možemo zaključiti da škola nije samo obrazovna ustanova, već institucija koja je, odmah poslije „institucije“ porodice, drugi najznačajniji faktor u promicanju općeljudskih vrijednosti. U te vrijednosti možemo nabrojati: razvijanje lične odgovornosti za zdravlje, razvijanje samopoštovanja, poštovanje drugih i poštovanje života; promicanje poštovanja porodice i njenih vrijednosti; čuvanje i promicanje kulturne baštine kao dijela nacionalnog i kulturnog identiteta; poštovanje duhovnih vrijednosti različitih kultura i civilizacija; poznavanje vlastite religije kao i drugih religija i njihovih različitosti unutar duhovne baštine savremenog svijeta; razvijanje svijesti o vrijednosti vlastitog mišljenja i o potrebi da se s poštovanjem slušaju tuđa mišljenja; promicanje osjećaja za lijepo i za duhovnu dimenziju postojanja; razvijanje osjećaja lične i društvene odgovornosti; razvijanje solidarnosti sa slabijima; razvijanje sposobnosti za društveni angažman, te za neposredno i odgovorno učestvovanje u demokratskom društvu (Milić, 2020: 16). Jurčić (2014) navodi da nastavnike savremene škole trebaju karakterizirati dimenzije pedagoške i didaktičke kompetencije, a pedagoške dijeli u osam (8) različitih dimenzija – personalne/osobne, socijalne, emocionalne, interkulturalne, razvojne, komunikacijske, analitičke i vještine rješavanja problema, dok u didaktičke ubraja sljedećih pet (5) dimenzija – metodologija izgradnje predmetnog kurikulumu, organizacija i vođenje nastavnog procesa, oblikovanje razredno-nastavne klime/ozračja, utvrđivanje učenikova postignuća u školi i razvoj modela partnerstva roditelja i škole (Jurčić, 2014: 79-88). Interkulturalne kompetencije su jedne od vodećih kompetencija danas i predmet su proučavanja brojnih nauka. Za savremenu pedagogiju predstavljaju značajno istraživačko polje, jer je dokazano da se interkulturalna osjetljivost ne dobija rođenjem, nego se razvija tokom odrastanja, školovanja i u zavisnosti od životnih iskustava, koja se odnose na susret/dijalog sa drugim kulturama. Buterin i Jagić (2013) navode da je „nepostojanje konsenzusa u vezi definicije interkulturalne kompetencije vezano i za nepostojanje konsenzusa u vezi njenih pokazatelja, tačnije indikatori koji se navode u modelima interkulturalne kompetencije mogu se svrstati u nekoliko dimenzija – kognitivnu, afektivnu i ponašajnu“ (Buterin i Jagić, 2013: 3). Intencija rada nam je dati sveobuhvatniji uvid u procese razvijanja interkulturalne kompetencije putem religijskog odgoja i dati smjernice za bolje promicanje interkulturalnog učenja u pedagoškoj praksi.

Pojmovna određenja

U cilju približavanja i boljeg razumijevanja problematike istraživanja i rada općenito, potrebno je navesti i objasniti osnovne pojmove.

Savremena škola (za razliku od tradicionalne) nudi dinamičan pristup učenicima koji prati njihove potrebe idući u korak sa izazovima savremenog društva i podrazumijeva školu bez prisile, te odbacivanje rutine koja je do sada bila prisutna (Glasser, 1994).

Rječnik religijskih pojmova (Cvitković, 2005) o religiji navodi sljedeće: Religija (lat.), vjerovanje u Nadnaravo (v.), i sveto (v.) izraženo religijskim običajima, obredima (v.) i simbolima o kojima se skrbe religijske organizacije i religijsko vodstvo i koje sljedbenike date religije opskrbljuju čudorednim definicijama.

Odgoj u užem značenju upravljen je na izgrađivanje i oblikovanje ličnosti i karaktera, na ostvarivanje onih pozitivnih ljudskih osobina zbog kojih poštujemo određene osobe. Težište je na emocionalnoj i voljnoj sferi čovjekova bića, a odgojni rezultati očituju se u čestitim i ljudskim

uvjerenjima i stavovima, u pozitivnom odnosu prema ljudima i ljudskim vrijednostima, u poštenim, pravednim, humanim, plemenitim ljudskim postupcima (Vukasović, 1989: 11). Bognar (Bognar, 2015: 10) navodi da je „ (...) teško postići jedinstvenost oko definicije odgoja, ali da postoji suglasnost da je odgoj specifično ljudska aktivnost u kojoj čovjek postaje čovjekom (Polić, 1993; Vukasović, 1989), odnosno »cjelokupni proces razvoja čovjeka kao ljudskog bića« (Bašić, 1999)“.

Haralambos i Heald (1980) definišu kulturu kao: „ (...) način života pripadnika društva; zbirka ideja i navika koje članovi društva uče, dijele i prenose iz pokoljenja na pokoljenje“ (Haralambos i Heald, 1980: 16). „Kultura je kolektivno programiranje svijesti koja razlikuje pripadnike jedne ljudske grupe od pripadnika druge grupe“ (Hofstede, 1996: 21). Za bolje razumijevanje odnosa kulture i religije, treba navesti mišljenje Supićića (2018) u kojem on navodi da su „kulture usmjerene na svijet, unapređenje života ovdje i sada, dok su religije usmjerene na onostranost“, a da je „duhovnost treća sfera u kojoj se one prožimaju“ (Supićić, 2018: 159). „Interkulturalizam potiče na razmišljanje o razlikama psihospoznajne, seksualne, etničke, kulturne, religiozne prirode, o borbi protiv predrasuda, o mirnom suživotu među narodima i pojedincima ili skupinama različitoga porijekla, o jednakim šansama u obrazovanju, kreativno razmišljanje i interakciju“ (Sablić, 2014: 18), „ (...) nudi mogućnost „ravnopravne razmjene različitih jezika, kultura i tradicija“ (Piršl i sur., 2016: 19). Byram (1997) definiše interkulturalnu kompetenciju kao sposobnost uspješnog komuniciranja s pripadnicima drugih kultura. Prema Fantini (1991), interkulturalna kompetencija se određuje kao sposobnost uspostavljanja i održavanja pozitivnih odnosa, učinkovite komunikacije i saradnje između pripadnika različitih kultura (Fantini, 1991, prema Buterin i Jagić, 2013: 3), a prema Piršl (Piršl, 2007; Piršl i sur., 2016), interkulturalna kompetencija razvija i interkulturalnu osjetljivost kod učenika i opisana je kao sposobnost prepoznavanja različitih pogleda na svijet, koja omogućava bolje prihvatanje i razumijevanje sopstvenih kulturnih vrijednosti, ali i kulturnih vrijednosti i identiteta pripadnika drugih kultura.

Odnos savremene škole i religijskog odgoja kao mogućnost odgoja za vrijednosti

Prema Razum (2007), jedno od ključnih pitanja promjena prisutnih u posljednim godinama koje se tiču reformi sistema odgoja i obrazovanja u Evropi je pitanje odgoja i vrijednosti (Razum, 2007: 857), a „sve prisutnija svijest o važnosti religijske dimenzije za političku, socijalnu, kulturnu i obrazovnu budućnost Europe, nalaže uključivanje religijske dimenzije u okvir interkulturalnog obrazovanja (Razum, Jurišić i Šegina, 2021: 597).

Savremenu školu karakterišu mnoge promjene uvjetovane globalnim, civilizacijskim i informacijsko komunikacijskim tehnologijama koje utiču na stil i način života, a samim tim i na koncept obrazovanja. Odgojna i obrazovna komponenta su oduvijek bile glavne odrednice nastavnog procesa, bez obzira da li govorimo o tradicionalnoj ili savremenoj školi. Savremena škola i novi koncept obrazovanja stavljaju akcenat na učenika, ali i na način usvajanja odgojno-obrazovnih sadržaja koji predstavljaju bitan segment promjena u savremenoj školi. Takav koncept obrazovanja se neće zasnivati samo na reprodukcivanju znanja, nego i na kritičkom promišljanju i argumentovanju istog, razvijanju inovativnosti, kreativnosti, motiviranja učenika na samoučenje, samoplaniranje, istraživački i stvaralački rad, ali i razvijanje socio-emocionalnih kompetencija, kvalitetne komunikacije, kulture dijaloga i ponašanja što će na koncu dovesti do razvijanja mlade i sposobne stvaralačke ličnosti. Škola kao takva treba da obezbijedi individualni odgojni i obrazovni maksimum, sve uslove za razvoj učeničkih potencijala i da postane stvaralačka, socijalna i humana zajednica. Potreba za odgojnim djelovanjem škole na pojedinca predstavlja

jednu od bitnih odrednica savremene škole u kojoj će se pojedinac prepoznati kroz intelektualno, radno, tehničko, zdravstveno, moralno, etičko i društveno djelovanje. Iako svaki nastavni predmet u sebi sadrži odgojni element, prostor za odgojno djelovanje najprije možemo naći u religijskom odgoju u školi, koji na prvom mjestu nudi odgojnu, a onda i obrazovnu komponentu, te samim tim ostavlja više prostora za odgojno djelovanje pojedinca. Značaj religije posebno se ističe u afirmaciji temeljnih vrijednosti. Uzimajući u obzir da svako odgojno djelovanje za sebe veže moral i etiku, jedne od temeljnih religijskih odrednica, u tom kontekstu možemo govoriti o prožimanju odgoja općenito i religijskog odgoja kao bitnog faktora za razvoj odgojne komponente pojedinca. Osnovni smisao religijskog odgoja treba biti u funkciji humaniziranja čovjeka, odgajanja pozitivne i zdrave ličnosti sa svim njenim moralnim i etičkim načelima, jer bez zdravog pojedinca ne možemo graditi zdravu zajednicu. Razvijanje i njegovanje moralnih i etičkih vrijednosti predstavljaju zajedničko polje djelovanja religije i škole na čemu se i zasniva njen odgojni segment. Odgoj općenito, ali i religijski odgoj kao poseban aspekt odgoja, počinje i razvija se u porodici. Porodica je najbitniji faktor u odgoju pojedinca, ali i jedan od presudnih faktora za razvijanje religijskog odgoja i pogleda na svijet općenito, koji se prenosi s generacije na generaciju i određuje odnos pojedinca u odnosu na druge i na vrijednosti koje promovise. Pojedinac temeljne ljudske vrijednosti spram sebe i u odnosu prema drugima stiče u porodici i prenosi ih na okruženje, zajednicu, a samim tim i na školu i školsko područje. Nakon porodice, uticaj škole na odgoj pojedinca kroz nastavni sadržaj i druge oblike rada je neupitan. Religioznost kao osobno osjećanje i življenje religije predstavlja neodvojiv dio iste (Cvitković, 2005) i ostavlja svoj trag u ponašanju, djelovanju i svakodnevnoj komunikaciji s drugima, odnosno predstavlja konkretan izraz religioznosti. Religijsko učenje obuhvata sva polja ljudskog djelovanja, od duhovnog ka materijalnom, od individualnog ka društvenom, u kulturnom, estetskom, moralno-etičkom i međureligijskom pogledu. Religija obuhvata svaki aspekt našeg života, oblikuje našu ličnost i usmjerava naše djelovanje kako bi uspostavili i održali potrebnu ravnotežu, kako u sebi samima, a potom i u društvu, zajednici i svijetu općenito. Religija na pojedinca prije svega djeluje preventivno zbog svijesti o postojanju Boga, Božije sveprisutnosti, a onda i zbog učenja religije koje ukazuje na potrebu činjenja i njegovanja dobra i udaljavanju od zla. S druge strane, „vrijednosti koje promiče interkulturalni odgoj i obrazovanje su: smanjenje stereotipa i predrasuda, suživot različitih kultura, borba protiv etnocentrizma i nacionalizma, vladavina prava, tolerancija prema kulturno drukčijim, jednakost svih ljudi, borba protiv svakog oblika diskriminacije, uključujući rasizam i suzbijanje ksenofobičnih stavova“ (Piršl i sur., 2016: 114). S tim u vezi, pomenimo da islam naglašava jednakost svih ljudi i da se ta jednakost ogleda i kroz moralno djelovanje: „Moralni sustav islama nosi ideja jednakosti svih ljudi“ (Cvitković, 2010: 265). Iz svega navedenog, može se uočiti interkulturalna dimenzija obrazovanja, koja baštini temelje iz religijskih učenja kojima je svaki narod nastojao svojim potomcima prenijeti univerzalne poruke mira i interkulturalnog razumijevanja.

Metodologija istraživanja

Pitanje religijskog odgoja i područja koje obuhvata je kompleksna tema. Svako istraživanje odnosa kulture i religije, te njihove refleksije na sferu odgoja i obrazovanja je veoma osjetljivo područje pedagoških istraživanja i zato smatramo kvalitativni pristup najboljim za približavanje ovog problema i bolje razumijevanje načina na koji se interkulturalizam može provoditi u praksi, odnosno kako religijski odgoj može da razvija interkulturalne kompetencije kod djece od najranijeg perioda. Ako nam je poznato da ne postoji konsenzus kod istraživača oko toga koje su sastavne dimenzije interkulturalne kompetencije, tim više smatramo opravdanim

ovakav pristup istraživačkom problemu. „Stvarnost je višeslojna i višestruka, te ne postoji jednoobrazno utvrđena stvarnost“ (Guba i Lincoln, 1989: 81). „ (...) Ljudi pomoću konstrukata (kultura, jezik, društveni kontekst) grade sopstveno viđenje stvarnosti i obično se u okviru kvalitativne paradigme podrazumijeva korištenje malih i namjernih uzoraka“ (Maksimović, 2009: 266). Korištena kvalitativna metodologija odnosila se na ispitivanje funkcije i cjelokupnog značaja koji religijski odgoj ima u promicanju interkulturalizma i interkulturalnog učenja u kontekstu savremene škole. *Problem istraživanja* odnosio se na empirijsko istraživanje religijskog odgoja u funkciji promicanja interkulturalizma u savremenoj školi. *Predmet istraživanja* je funkcija religijskog odgoja u promicanju interkulturalizma u savremenoj školi. *Cilj rada* bio je da prikaže ulogu religijskog odgoja u funkciji promicanja interkulturalizma u savremenoj školi. U istraživanju su korištene *metode* teorijske analize, metoda analize sadržaja, komparativna metoda i deskriptivna metoda. U okviru korištenih metoda se *tehnikom* intervjuisanja pokušalo doći do odgovora koji bi detaljnije objasnili vezu religijskog odgoja i interkulturalizma i dali određene preporuke za bolju provedbu interkulturalizma u pedagoškoj praksi. Kao *instrument* istraživanja je pripremljen protokol nestrukturisanog kvalitativnog intervjua sa 7 pitanja, koji je podijeljen nastavnicima vjeronauke i koji su usmeno od strane istraživača detaljno upućeni u samu problematiku istraživačkog procesa, pri čemu su dobili potrebno vrijeme da se pripreme i daju sveobuhvatne odgovore iz dugogodišnjeg profesionalnog pedagoškog rada u školama. U istraživanju je učestvovalo 8 nastavnika islamske vjeronauke i jedan biskup Protestantske reformirane kršćanske crkve u Republici Hrvatskoj (koji je i vjeroučitelj), čime smo ovu značajnu problematiku osvijetliti sa različitih stajališta i na taj način nam se otvorila mogućnost komparacije i pronalaženja univerzalnosti u religijskim učenjima. Postavili smo dvije hipoteze:

H1: *Značaj religijskog odgoja za razvijanje interkulturalnih kompetencija ogleda se u univerzalnim postulatima svih Svetih knjiga i religijskih učenja.*

H2: *Funkcija religijskog odgoja u savremenoj školi odnosi se na odgojne vrijednosti koje su u vezi sa razvijanjem interkulturalnih kompetencija.*

U radu smo prikazali najznačajnije rezultate, koji najbolje i suštinski osvjetljavaju ovo značajno i osjetljivo područje ranog odgoja i obrazovanja. Istraživanje je provedeno od januara do marta 2022. godine.

Zadaci istraživanja su bili sljedeći:

1. Ispitati i utvrditi načine putem kojih nastava vjeronauke razvija interkulturalnu osjetljivost.
2. Ispitati i utvrditi na koji način Svete knjige govore o interkulturalizmu.
3. Ispitati i utvrditi primjere iz Svetih knjiga, koji govore o drugim kulturama, narodima i ljudima.
4. Ispitati i utvrditi načine putem kojih religijski odgoj razvija interkulturalne kompetencije i osvijetliti mjesto religijskog odgoja danas u kontekstu globalizacijskih promjena.
5. Ispitati i utvrditi na koji način studijska putovanja razvijaju interkulturalne kompetencije i ispitati individualna iskustva ispitanika u vezi istih tokom školovanja.
6. Ispitati i utvrditi da li su nastavni planovi i programi usaglašeni sa promjenama koje diktiraju globalizacijski procesi, odnosno na koji se način kulturološki sadržaji uvrštavaju i prikazuju putem nastave vjeronauke/vjeronauka.
7. Ispitati i utvrditi koliko je zahtjevan pedagoški rad u multikulturalnim sredinama i na koji način se odvija individualno usavršavanje po pitanju razvoja interkulturalnih kompetencija.

Rezultati istraživanja

1. Pitanje o tome na koji način se nastavom vjeronauke/vjeronauka može razvijati interkulturalna osjetljivost, objašnjena je spona kulture i religije, jer svako problematiziranje

interkulturalizma mora da se odnosi i na istraživanje kulturološke pozadine. Ispitanici su osvijetlili značaj provedbe interkulturalnog odgoja i obrazovanja generalno, a posebno značaja religijskih učenja koja u svom sukusu sadrže interkulturalnu osnovu koja se ogleda u nalaaganju „brige o Drugima“.

Da bi se izbjegao samo susret kultura, potrebno je na nastavi vjeronauke podstaknuti učenike da upoznaju druge ljude, njihovu kulturu, običaje i jezik, jer se tako razvija ličnost svakog čovjeka, a ujedno se razvija i društvo.

•

Interkulturalizam pridonosi otvorenosti prema drugim kulturama i u našim školama se javlja potreba za interkulturalnim odgojem i obrazovanjem, kojim se naglašava važnost različitih kultura (tako i školske kulture), potičući upoznavanje, razumijevanje i poštovanje drugačijih stilova života i razvoj interkulturalne osjetljivosti..

•

Vjeronauka u obrazovnom sistemu je od svekolike važnosti za poticanje, razvoj i primjenu interkulturalnog odgoja i obrazovanja, koji podrazumijeva odgoj za empatiju, odgoj za solidarnost, odgoj za priznanje i poštovanje različitosti, poštovanje drugačijih stilova života kao lično i društveno bogatstvo, te odgoj protiv etnocentrizma, nacionalizma, rasizma i drugih faktora diskriminacije. Interkulturalna osjetljivost je izuzetno potrebna za život i rad u multikulturalnom društvu.

•

Potrebno je u školama provoditi interkulturalni odgoj i obrazovanje kroz religiju, odnosno religijski odgoj koji će im pomoći u odrastanju i životu s različitostima koje, ako su ispravno shvaćene, ne dijele nego obogaćuju i povezuju ljude.

•

U današnjem svijetu se kulture sve više isprepliću. Zato je interkulturalizam važno razvijati kako unutar vlastite vjerske zajednice, tako i između različitih vjerskih zajednica. Nastava vjeronauke treba upoznavati učenike upravo o tim stvarnostima, omogućavajući poredbu različitih kultura unutar vlastite vjere i između različitih vjera.

•

Mislim da cilj obrazovanja nije samo poučavati o različitim kulturama, nego pravilnim razumijevanjem uspjeti dovesti u suodnos nositelje različitih kultura, jer znamo da interkulturalizam označava dinamične i interaktivne veze i odnose među kulturama.

•

Treba početi u našem slučaju razmišljati o zajedničkim religijskim i vrijednosnim tačkama. Edukacija, dijalog, terenska nastava će u velikoj mjeri doprijeti da se unaprijedi i razvije ova vrsta osjetljivosti.

•

Vjeronauka u obrazovnom sistemu je od svekolike važnosti za poticanje, razvoj i primjenu interkulturalnog odgoja i obrazovanja.

•

Interkulturalna osjetljivost je izuzetno potrebna za život i rad u multikulturalnom društvu. U multikulturalnim društvima vjeronauka ima primaran zadatak, jer akcentira interkulturalne kompetencije.

2. Pitanje načina na koji Svete knjige¹ govore o interkulturalizmu, dalo nam je bogatu deskripciju, sadržaje koji potkrepljuju interkulturalna učenja svih Svetih knjiga, te značajne informacije iz povijesti religije, čime nam ispitanici daju značajne naputke za bolje razumijevanje fenomena religije i njenog značaja u životu svakog čovjeka. Također, Svete knjige su značajno istraživačko polje za brojne naučne discipline, jer su pokazatelji povijesnog razvoja čovječanstva, ljudske misli i moralno-etičkih načela. Kao takve i danas su aktuelne i daju sadržajno bogata svjedočanstva univerzalnosti ljudske misli, načina života i životnih iskustava kod svih naroda.

Sve Svete knjige (Božije objave) govore o zajedničkom porijeklu ljudi. Svi potičemo od jednog čovjeka i jedne žene, Adama i Eve (Adam i Eva). Po ovome su svi ljudi braća. Četiri velike i nama dostupne Svete knjige (Božije objave) govore o prošlim narodima, njihovoj historiji, razvoju, kulturi, sudbini... Svi su poslanici uvažavali i poštovali svoje prethodnike i tome učili i svoj narod.

•

Kada govorimo o Starozavjetnoj Bibliji, ona je uglavnom isključiva, naglašavajući samo jedan narod kao izabrani narod i jednu kulturu i religiju. Ostali su pagani. No, Novi zavjet mijenja taj koncept. Krist se otvara prema drugima i naučava otvorenost prema različitosti. Apostol Pavao/Pavle će reći da nema više ni Židova ni Grka, roba ni slobodnjaka, muško i žensko, svi su jedno u Kristu.

•

„O ljudi, Mi vas od jednog čovjeka i jedne žene stvaramo i na narode i plemena vas dijelimo da biste se upoznali. Najugledniji kod Allaha je onaj koji Ga se najviše boji“ (Kur'an, 49: 13).

•

Svete knjige govore pozitivno o interkulturalizmu, te podstiču sljedbenike da olakšaju i uljepšaju svoje međusobne odnose.

3. Ispitanici su dali konkretne primjere iz Svetih knjiga, koji nas uče i upućuju na druge ljude/kulture/narode i time dokazujemo interkulturalnu osnovu sadržanu u svim monoteističkim religijama.

Kao posljedica ljudske raznolikosti proizlazi i raznolikost vjerovjerskih zakona koji su ljudima dostavljani. Kur'an je eksplicitan: Mi smo svakom od vas dali zakon i pravac. A da je Allah htio, učinio bi vas sljedbenicima jedne vjere, ali On hoće da vas iskuša s onim što vam je dao, zato se vi natječite u dobrim djelima (Kur'an, 5:48)!

•

Kur'an, u suri Al-Ma'ida kršćane tretira kao prijatelje: „I svakako ćeš naći da su vjernicima najbliži prijatelji oni koji govore: ‘Mi smo kršćani!’ To zato što među njima ima svećenika i monaha i što se oni ne ohole“ (Kur'an, 5: 82).

•

Poznate su Biblijske, ali i Kur'anske priče o Nuhovom narodu, o narodu Ad, Semud, Izrailćanima, kršćanima, itd.

¹ Svete knjige obiluju primjerima interkulturalnog učenja, jer su stoljećima prenosile transgeneracijske odgojne i obrazovne norme svih naroda. Vidjeti i usp.: Biblija, Kur'an, Talmud i Tora.

Islam poštuje židove i kršćane, izravno im se u Kur'anu obraća i nalaže muslimanima da su životi, vjera, čast i imeci „sljedbenika Knjige“ svetinja i da kao takvi moraju biti sigurni i zaštićeni, jer je Božja volja egzistiranje više religija, a ljudima je ostavljena mogućnost odabira.

•

Isticanje svega onoga što je ljudima zajedničko doprinosi njihovom međusobnom poštovanju i uvažavanju. Također, kaže se da je kod Allaha najodabraniji onaj koji je najbogobojazniji, a bogobojaznost se u islamskom učenju sastoji od izvršavanja islamskih obreda, ali i lijepog ophođenja (ahlaka) prema svim ljudima s kojima se čovjek susreće, a ne samo prema pripadnicima islamske religije.

•

Kur'an, u suri Al-Ma'ida, kršćane tretira kao prijatelje: „I svakako ćeš naći da su vjernicima najbliži prijatelji oni koji govore: ‘Mi smo kršćani!’ To zato što među njima ima svećenika i monaha i što se oni ne ohole“ (Kur'an, 5: 82). (U citiranom ajetu kršćani se oslovljavaju kao prijatelji. Oslovljavanje nekoga „prijateljem“ podrazumijeva njegovo poštovanje, razumijevanje, uspostavljanje saradnje, te iskrene i konstruktivne komunikacije).

•

Kršćanstvo je također bogato interkulturalnim porukama koje doprinose poštovanju, lijepoj komunikaciji i saradnji među ljudima. U Evanđelju se kaže: „Ne ljubi riječima i jezikom, već djelom i istinom“ (Iv 3, 18). (Ako uđemo malo dublje u smisao ove poruke vidimo da se kršćanskim vjernicima sugeriše da pored lijepih riječi ljube, odnosno čine dobro drugima svojim djelima i istinom. Nije rečeno da se čini dobro samo kršćanima već je poruka općenita i odnosi se na sve ljude.)

•

U Evanđelju se također, kaže: „Ljubimo svoje neprijatelje.“ „Činimo dobro svojim mrziteljima i progoniteljima.“ „Molimo za one koji nas zlostavljaju“ (Lk 6, 27-28).

•

Isus (Isa, a.s.) rekao je: „Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima“. (Ovom porukom Isus (Isa, a.s.) ukazuje da se nikom ne smije činiti ono što ne bi želio da se njemu učini.)

•

4. Na pitanje o tome kako vide religijski odgoj u kontekstu nužnih kompetencija u globaliziranom svijetu, tačnije razvijanja interkulturalnih kompetencija, ispitanici su ponudili značajne smjernice za razvoj interkulturalne pedagogije generalno i religijskog odgoja u tom kontekstu, a njihova mišljanja su rezultat pedagoške prakse rada u multikulturalnim sredinama, te individualne naobrazbe na području cjeloživotnog obrazovanja, koja je u direktnoj vezi sa globalizacijskim procesima, koji se reflektuju u značajnoj mjeri i na sferu odgoja i obrazovanja.

Dijalog podrazumijeva dobro poznavanje vlastite religije, ali i religije sagovornika. U multikulturalnoj zajednici kakva je naša, dijalog je nužan i neizbježan.

•

Religijska pedagogija naglašava da su kulturno, politički, religijski i rasno miješane sredine budućnost čovječanstva. Osnovna funkcija religijskog odgoja u školi je izgrađivanje moralnih vrijednosti dostojnih čovjeka.

•

Djeca bi trebala od malih nogu trebaju učiti poštovanju duhovnih vrijednosti i kod drugih, a posebno svojih susjeda, sugrađana, drugih naroda i religijskih zajednica. Upoznavanje s

različitim kulturama i vjerama, a koje su u njihovoj neposrednoj blizini i životnom okruženju nešto je najpotrebnije, a oni su samim time bogatiji ljudi, spremniji na razumijevanje i dijalog.

•

Da bi osoba naučila živjeti u interkulturalnom okruženju, treba prije svega naučiti odmaknuti se od svog stajališta kako bi vidjela stvarnost i sa stajališta drugih, a da pritom ne izgubi vlastitu samostalnost prosuđivanja.

•

Religijski odgoj ima izuzetno važnu i neodvojivu ulogu u razvijanju interkulturalnih kompetencija.

•

Religijski odgoj ima snažne pretpostavke za interkulturalni odgoj, odnosno elementi koji potiču toleranciju, suživot, međusobno pomaganje i razumijevanje među ljudima, bez obzira na njihove različitosti.

5. Mišljenja ispitanika o studijskim putovanjima kao jednim od načina razvijanja interkulturalnih kompetencija su djelimično različita po pitanju pojedinačnih sudjelovanja u istim tijekom školovanja, ali su mišljenja pozitivna i ista kada je u pitanju stav o tome da putovanja jesu neophodna i poželjna alatka cjeloživotnog obrazovanja na polju interkulturalizma.

Mislim da su ona nužna iako sam tijekom školovanja niti tijekom nastave vjeronauka nisam sudjelovao u studijskim putovanjima. No, dosta putujem s obzirom na svoju službu i shvaćam važnost upoznavanja, razumijevanja i prihvatanja različitosti.

•

Studijska putovanja su ipak privilegija ljudi koji imaju značajna novčana sredstva.

•

Da bismo razvili svijest o sebi kao kompleksnom kulturnom biću, studijska putovanja su svakako vid bogaćenja i put ličnog razvijanja.

•

Studijska putovanja su jedan od načina razvijanja ovih kompetencija. Kao učenica Gazi Husrev- begove medrese, kasnije kao student fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i Zenici, imala sam veoma pozitivna iskustva u razvijanju ovih kompetencija , a posebno se to ogleda u primjerima studijskih putovanja tokom školovanja.

•

Kur'an nas poziva da putujemo po zemlji, da učimo na primjerima prijašnjih naroda, da upoznajemo različite kulture, običaje, historije, civilizacije, dostignuća. Poziva nas da poštujemo obočaje, zakone i pravila zemlje i naroda u kojoj se nađemo, ali da svakako čuvamo i na najbolji način svojim odgojem, kulturom i ponašanjem predstavimo sebe, svoj narod kulturu, vjeru.

•

Spomenuta putovanja su jedan od najvažnijih načina za razvijanje ovih kompetenija. Spomenute kompetencije sam više razvijao na način da sam sam poduzimao putovanja ovog i slučnog tipa, gdje sam pokušao da dobijem objektivni uvid o drugim ljudima/kulturama/narodima.

6. Da li su naši nastavni planovi prilagođeni kontekstu promjena koje donose globalizacijski procesi, odnosno na koji način bi se kulturološki sadržaji mogli i trebali uvrštavati putem nastave vjeronauke/vjeronauka? Ovim pitanjem smo pokušali problematizirati

kompleksnost uvrštavanja kulturoloških sadržaja u nastavne predmete i njihovu realizaciju tijekom nastavnog procesa. Mišljanja o tome su pokazatelji u kojem smjeru treba da se ide prilikom obogaćivanja NPP-a ili na koji način realizirati određene sadržaje koji promovišu interkulturalno učenje. Odgovori ispitanika su u skladu sa usloženim ulogama nastavnika u savremenoj školi i potrebi da se nastavnici više uključe u sukonstrukciju multikulturalnih kurikulumu.

Što se tiče NPP-a vjeronauke i njihove prilagodbe kontekstu promjena kroz koje prolazimo, a koje donose globalizacijski procesi, mislim da se mogu još unaprijediti i prilagoditi kako bi dali veću sliku o kulturološkim sadržajima koje trebamo realizirati i biti akteri u stvaranju interkulturalnih kompetencija mladih i postizanje efektivnijih procesa u društvu u kojem živimo.

•

Naši nastavni planovi nisu dovoljno dobro prilagođeni i ne prate promjene i procese koji se dešavaju. Stoga je neophodno iznova revidirati iste, proširivati i prilagođavati stanju u kojem se nalazimo.

•

Više sadržaja i informacija o drugim religijama koje bi bile dostupne u nastavnim planovima i programima svakako bi bile od velike koristi.

•

Naši nastavni planovi su prilagođeni kontekstu promjena koje donose globalizacijski procesi, ali mislim da su nastavnici oni koji na najbolji način mogu, prateći te procese i unošenjem svojih kreativnih ideja, poboljšati te procese.

•

Nastavni planovi i programi bi trebali omogućiti pravilan duhovni i moralni odgoj učenika i naučiti ga kako iskoristiti moderna tehnička i naučna sredstva da među ljudima širom svijeta (bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost) širi ljubav, čestitost, poštenje, toleranciju, razumijevanje i pomaganje ljudima u potrebi.

•

Više sadržaja i informacija o drugim religijama koje bi bile dostupne u nastavnim planovima i programima svakako bi bile od velike koristi. Ljudi trebaju naučiti da je ljudskost i čestitost iznad svega i da se čovjek vrednuje po svojim djelima. Crkve i vjerske zajednice imaju punu odgovornost po ovom pitanju.

7. Na pitanje da li je pedagoški rad u multikulturalnim sredinama zahtjevniji i na koji način se usavršavaju na polju razvijanja interkulturalnih kompetencija (seminari, putovanja, dostupna literatura, filmovi, cjeloživotno obrazovanje, itd.), ispitanici daju određene preporuke kojima potvrđuju sponu između izobrazbe nastavnika za provedbu interkulturalizma u praksi i razvijanja interkulturalnih kompetencija kod djece. Spremnost za usavršavanje na polju interkulturalnog odgoja i obrazovanja dijele svi ispitanici i svima je izazov raditi u kulturološki različitim sredinama, jer i sami imaju mogućnost da izađu iz svoje „zone komfora“, učeći o drugim kulturama i biti sudionici susreta kultura u učionicama u kojima predaju.

U multikulturalnim sredinama pedagoški rad ima veći i teži zadatak u stvaranju ambijenta i poticanju procesa aktiviranja interkulturalne osjetljivost, interreligijskog razumijevanja i uvažavanja i poštivanja razlika između različitih kultura..

•

Ne bih rekla zahtjevniji, svakako (za mene lično) raznovrsniji i bogatiji, te traži od pojedinca cjeloživotno učenje.

•

Svakako da je zahtjevniji, ali u pozitivnom smislu. Na polju razvoja interkulturalnih kompetencija usavršavam se putem seminara, putovanja, dostupne literature, filmova, cjeloživotnog obrazovanja, itd.

•

U savremenom svijetu je kulturni pluralizam karakteristika gotovo svakog društva. U sredini u kojoj obavljamo svoj pedagoški rad multikulturalizam se ogleda kroz nacionalne, jezičke, političke, religijske, vrijednosne i druge različitosti. Mišljenja sam da je rad u jednom takvom okruženju svojevrsan izazov za sve one koji su uključeni u obrazovni proces, a posebno za nastavnike/profesore predmeta vjeronauka.

•

Usvršavanje nastavnog kadra se u vezi sa spomenutom tematikom relizira se putem seminara, literature, edukativnih filmova itd. Terenska i studijska putovanja bi zasigurno odigrala ključnu ulogu u našem usavršavanju, ali zbog situacije u kojoj se nalazimo (materijalna situacija, Covid -19), teško je očekivati da to bude institucionalno sprovedeno. Svako od nas mora izdvojiti vlastita novčana sredstva za tu nemjenu i to u vremenu poslije redovnog radnog vremena.

•

Rad pedagoga, odgajatelja u multikulturalnim sredinama po meni je izazovniji, ali ne predstavlja veće poteškoće. Više informacija, više iskustava i više različitih primjera olakšava pedagoški rad i daje mogućnost većeg uspjeha.

Diskusija

Teorijsko uporište našeg rada se odnosilo na ciljeve interkulturalnog odgoja i obrazovanja, koje smo nastojali dovesti u vezu sa religijskim odgojem i načinom njegovog provođenja u kulturološki različitim sredinama, koje su same po sebi svojevrsni pedagoški izazov i usložnjavaju ulogu nastavnika u nastavnom procesu. To se posebno odnosi na nastavnike, koji kod djece trebaju razvijati interkulturalne kompetencije, ali istovremeno i sami moraju posjedovati iste, te ih trebaju razvijati putem edukacije, putovanja, seminara i sl. S obzirom da je religijski odgoj u direktnoj vezi sa poučavanjima kulture i religije, uloga nastavnika vjeronauke je posebno osjetljiva i responsibilna. Znanje koje pojedinac stječe tokom svog školovanja treba da bude svrsishodno i funkcionalno, kako bi pomoglo pojedincu da se ostvari i doprinese zajednici na produktivan način. U tom kontekstu, od izuzetne je važnosti da taj pojedinac bude zdrava ličnost koju će (prije svega) karakterisati visok stepen savijesti, odgovornosti i dosljednosti u mišljenju i djelovanju, tolerancije i poštovanja prava drugih. Religija pomaže pojedincu da postavi potrebne granice i ne dopušta sebi da prelazeći ih nerijetko narušava prava drugih. U osnovi svih religija je učenje o dobru i odvrćanje od zla, njegovanje moralnih načela i pripremanje za budući život što nas „tjera“ na visok stepen odgovornosti spram sebe, u odnosu prema drugima, životu i Bogu. Religija odgaja pojedinca i usmjerava ga da ono što uči i zna primjenjuje kroz svoje postupke i djela, ali i da to što uči i po čemu se ponaša bude korisno i u funkciji širenja dobra. Kroz sagledavanje temeljenih vrijednosti monoteističkih religija možemo zaključiti da su u osnovi svake religije odgoj čovjeka, njegovanje moralnih, etičkih i interkulturalnih vrijednosti koje su ujedno predmet religijskog odgoja.

Istraživački problem se odnosio na funkciju religijskog odgoja za razvijanje interkulturalizma u savremenoj školi. Metodom analize sadržaja, teorijskom analizom,

deskriptivnom i komparativnom metodom došli smo do određenih općih preporuka i zaključaka, a koji se odnose na predmet našeg istraživanja. Postavljene hipoteze na osnovu cilja istraživanja su potvrđene rezultatima kvalitativnog intervjua. Također, na osnovu analiziranih intervjua, dobili smo značajan uvid u razvoj religije tokom povijesti ljudskog roda, čime dobijamo jednu širu sliku značaja religije u civilizacijskom toku i razvoju ljudske misli i spoznaja. Škole imaju neospornu i ključnu obavezu da provode interkulturalizam u praksi, a kada govorimo o interkulturalnoj dimenziji religijskog odgoja, analizom intervjua došli smo do generalnih zaključaka i preporuka, koje smo dobili od naših ispitanika kao rezultat dugogodišnje prakse i uključenosti u savremene tokove odgoja i obrazovanja:

- Nije dovoljna sama svijest o tome da smo multikulturalno društvo. Potrebno je težiti tome da se od multikulturalizma ide prema interkulturalizmu, odnosno omogućavanju „susreta/dijaloga kultura“. Djeci se treba omogućiti taj susret, iskorak iz „zone komfora“, a onda se u praksi dešava interkulturalno učenje.
- Monoteističke religije i Svete knjige su pune primjera i poruka o uvažavanju i razumijevanju „drugih“, uče nas milosrđu i apsolutnoj ljubavi, pomaganju i skromnosti. Interkulturalna dimenzija religijskog odgoja je potreba i izazov za pedagošku nauku i za pedagošku praksu.
- Religijski odgoj u kontekstu globalizacijskih procesa treba da odgaja i uči mlade vjernosti vlastitoj tradiciji uz istovremeno poštovanje tradicije drugih, te prihvatanje i uvažavanje svih drugih na način omogućavanja slobodnog ispoljavanja kulturnog, nacionalnog, religijskog i svakog drugog identiteta.
- Nalaže se potreba stalne edukacije i usavršavanja na polju razvijanja interkulturalnih kompetencija kao i potreba da se nastavnički studij obogaćuje interkulturalnim kurikulumima kao i omogućavanju studijskih putovanja i veće mobilnosti studenata, studentskih razmjena i dr.
- Vjeronauka u školama ima za cilj da promoviše kulturu mira i tolerancije, interkulturalnih susreta i empatije prema drugim ljudima, posebno onih kojima je pomoć najpotrebnija. Time se aktualizira afektivna dimenzija obrazovanja.
- Mladi uz pomoć religijskog odgoja trebaju shvatiti i prihvatiti da cilj dijaloga nije brisanje razlika među religijama i konfesijama, nego u upoznavanju sa religijama i konfesijama „drugoga“ kao nečim što nije smetnja u zajedničkom životu.
- Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju nastoji razviti nove, tolerantnije oblike ponašanja koji će uključivati promjene u svijesti i stavovima, a najveću mogućnost za promjene navedenih oblika ponašanja vidimo u školi u kojoj se formira obrazac društveno poželjnog ponašanja.
- Škola je prva karika u provođenju interkulturalnog odgoja i obrazovanja, nakon porodice i vrtića gdje se dešava primarna socijalizacija.
- Da bi se ostvarila interakcija među pripadnicima različitih kultura (susret kultura), potrebno je u školama provoditi interkulturalni odgoj i obrazovanje kroz religiju i nastojati obogaćivati kulturu svake pojedinačne škole, koja mora da stimulise i da ima potrebne resurse i edukovan nastavnički kadar osposobljen za provođenje interkulturalizma u praksi, .
- Religijski odgoj koji će im pomoći u odrastanju i životu s različitostima koje, ako su ispravno shvaćene, ne dijele nego obogaćuju i povezuju ljude. Da bismo razumjeli i cijenili različitosti, nije dovoljno samo poznavati ih, potrebno je raditi na uspostavljanju i promoviranju interkulturalnih odnosa, suradnje i dijaloga.

Zaključak

U vremenu danas, promocija interkulturalne i mirovne pedagogije treba da predstavlja stalne napore istraživača i pedagoških djelatnika. Svaka provedba interkulturalizma u praksi ne mora da znači i njegovu ili uspješnost, jer su potrebne detaljne analize svake pojedinačne škole, budući da je škola ta koja treba da stimuliše provedbu interkulturalnog učenja u praksi. Mi smo iz ugla nastavnika vjeronauke nastojali steći jedan dublji uvid u pojmove interkulturalizma i multikulturalizma, značaja razvijanja interkulturalnih kompetencija, potrebe cjeloživotnog obrazovanja, uloge religijskog odgoja na polju senzibilizacije za „drugog“, te generalno boljeg razumijevanja nastavnog procesa, koji u sebe uključuje različite sadržaje kulture i religije. Radom smo nastojali dati doprinos promociji, boljem razumijevanju i razvoju humanističke pedagogije na čijim premisama treba da se temelji kultura svake savremene škole. Primarni sistem odgoja i obrazovanja treba da integriše elemente interkulturalnog odgoja i obrazovanja u nastavni proces, kurikulum, edukaciju osoblja, cjelokupnu kulturu škole, saradnju s roditeljima i društvenom zajednicom i dr. Dobijeni rezultati daju određene smjernice za buduća istraživanja ove problematike, koji se posebno odnose na pedagoški rad u multikulturalnim sredinama.

Literatura

1. Bašić, S. (1999). »Odgoj«, U: Mijatović, Antun (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*, Zagreb: Hrvatsko pedagoško-književni zbor, str. 177–201.
2. Bognar, B. (2015). Čovjek i odgoj. *Metodički ogledi*, 22 (2), 9-37.
3. Buterin, M., Jagić, S. (2013). Razvoj interkulturalne kompetencije u kontekstu kurikulumskih promjena. *Acta Iadertina*, 10, 1-10.
4. Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*, Clevedon, Multilingual Matters Ltd.
5. Cvitković, Ivan (2005). *Sociološki pogledi na naciju i religiju*. Sarajevo: DES.
6. Cvitković, I. (2005). Rječnik religijskih pojmova (drugo dopunjeno i prošireno izdanje). Sarajevo: DES.
7. Cvitković, I. (2010). *Religije suvremenog svijeta* (četvrto izdanje). Sarajevo: DES.
8. Fantini, A. E. (1991). Becoming better global citizens: The promise of intercultural competence, *Adult Learning*, 5 (2), 15-19.
10. Glasser, W. (1994). *Kvalitetna škola : Škola bez prisile*. Zagreb: Educa.
11. Guba E. G., & Lincoln Y. S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park: SAGE.
12. Haralambos, M., Heald, R. (1980). *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
13. Hofstede, G. (1996). „*Cultures and Organizations: Software of the Mind*“ *Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. New York, McGraw-Hill.
14. Hrvatić, N. (2007). Interkulturalna pedagogija: nove paradigme. *Pedagojska istraživanja*, 4 (2), 241-254.
15. Jurčić, M. (2014). Kompetentnost nastavnika – pedagoške i didaktičke dimenzije. *Pedagojska istraživanja*, 11 (1), 77-93.
16. Maksimović, J. (2009). *Različiti metodološki pristupi u istraživanju školskog neuspjeha*. Niš: Filozofski fakultet.
17. Milić, A. (2020). *Koncept savremene škole prema potrebama učenika modernog doba*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Univerzitet u Sarajevu, Pedagoški fakultet u Sarajevu.

18. Ninčević, N. (2009). Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište. *Nova prisutnost*, 7 (1), 59-84.
19. Piršl, E. (2007). Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije. U: Previšić, V., Šoljan, N. N., Hrvatić, N. (ur.) *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja* (str. 275-291). Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
20. Piršl, E. i sur. (2016). *Vodič za interkulturalno učenje*. Zagreb: Naklada Ljevak.
21. Polić, Milan (1993). *Odgoj i svije(s)t*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
22. Razum, R. (2007), Odgojno djelovanje suvremene škole: izazovi i mogućnosti za religiozni odgoj. *Bogoslovska smotra*, 77 (4), 857-880.
23. Razum, Jurišić i Šegina (2021). Religijska dimenzija interkulturalnog obrazovanja: doprinos katoličkog vjeronauka interkulturalnom obrazovanju. *Crkva u svijetu*, 56 (4), 591-618.
24. Sablić, M. (2014). *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Naklada Ljevak. Supićić, I. (2018). Religije i kultura – uzajamnost i nadilaženja. *Nova prisutnost*, 16 (1), 156-161.
25. Vukasović, A. (1989). *Analiza i unapređivanje odgojnog rada*, Samobor: Zagreb – radna organizacija za grafičku djelatnost.

RELIGIOUS EDUCATION IN THE FUNCTION OF PROMOTION OF INTERCULTURALISM IN THE MODERN SCHOOL

Abstract

The intercultural dimension of the modern curriculum should be based on the idea of humanistic pedagogy, inherited by all three monotheistic religions. At the core of every religion we find the core of intercultural learning. The formation of intercultural competencies is a demanding process of development and the modern system of education should respond to it. Beside the family, the school as an institution is the second most important factor in promoting universal values, where we can certainly talk about nurturing national and cultural identity, where we can learn to respect spiritual values of different cultures and civilizations, and get the knowledge of their own religion and other religions and their differences within the spiritual heritage of the modern world. Modern educational tendencies are aimed at implementing all educational goals through an integrated curriculum and the best possible application of didactic practices in the process of education. Religious education in this context provides a number of opportunities for quality educational action on the individual to develop the necessary values, become a healthy, built personality, and a useful member of society and the community to which he belongs. Intercultural competencies are developed and learned throughout life, so that the process of formal and non-formal education can be an opportunity to create situations and educational content and strategies, which can encourage their development. Since there is no consensus between theorists and researchers on the dimensions of intercultural competence, the aim of this paper is to examine how religious education can develop intercultural competence, ie its dimensions, and to offer some guidelines from teaching practice in the context of modern school. Qualitative methodology was used in the research and the obtained results provide significant guidelines for a better understanding of the development of intercultural competence in the teaching process.

Key words: multiculturalism and interculturalism, intercultural competence, religious education, teacher, modern school.